

Wiad. entomol.	24 (2): 77-80	Poznań 2005
----------------	---------------	-------------

Dwa bardzo rzadkie gatunki pszczół w Polsce: *Xylocopa valga* GERSTAECKER i *Xylocopa violacea* (L.) w Poleskim Parku Narodowym

Two very rare Polish bee species *Xylocopa valga* GERSTAECKER and *X. violacea* (L.) in the Polesie National Park

JÓZEF BANASZAK¹, WIESŁAW PIOTROWSKI²

¹Akademia Bydgoska im. Kazimierza Wielkiego, Instytut Biologii i Ochrony Środowiska, ul. Chodkiewicza 30, 85-064 Bydgoszcz

²Poleski Park Narodowy, ul. Lubelska 3a, 22-234 Urszulin

ABSTRACT: Information about a new Polish locality of two very rare bee species, *Xylocopa valga* GERSTAECKER and *X. violacea* (L.) is given.

KEY WORDS: *Hymenoptera*, *Apoidea*, *Xylocopa valga*, *X. violacea*, Polesie National Park, E Poland.

W granicach Poleskiego Parku Narodowego odnaleziono dwa bodaj najrzadsze gatunki pszczół samotnych w Polsce: zadrzechnię czarnorogą – *Xylocopa valga* GERSTAECKER, 1872 i zadrzechnię fioletową – *X. violacea* (LINNAEUS, 1758). Biorąc pod uwagę, że oba gatunki należą do największych i bardzo charakterystycznie ubarwionych pszczół, nie są trudne do zauważenia i rozpoznania w terenie. Rzadkość ich występowania wiąże się z faktem, że na obszarze Polski przebiega północna granica zasięgu tych wybitnie południowych gatunków. W basenie Morza Śródziemnego i Morza Czarnego są często spotykane. Ich ogólne rozsiedlenie podał POPOV (1947), natomiast dotychczasowe rozsiedlenie w Polsce opisał BANASZAK (1979, 2004a, 2004b).

Oba gatunki są umieszczone w „Polskiej czerwonej księdze zwierząt”: *Xylocopa valga* jako gatunek skrajnie zagrożony (CR) zaś *X. violacea* jako gatunek prawdopodobnie wymarły (EX?) (BANASZAK 2004a, 2004b). Ponowne odnalezienie *X. violacea* pozwala na zmianę kategorii zagrożenia tego gatunku.

Xylocopa valga występuje od wybrzeży Hiszpanii po centralną Azję i Mongolię na wschodzie. W Europie Środkowej granica zasięgu jego występowania podchodzi po Czechy, Słowację i środkową Polskę, skąd zmienia kierunek na północno-wschodni, docierając po St. Petersburg i Jezioro Ładoga (POPOV 1947). Pod Wilnem notował go ADOLPH (1934), a pod Dyneburgiem na Łotwie BISCHOFF (1925). Ostatnio jednak został uznany za wymarły na Litwie (MONSEVIČIUS 1992). Jak informują KUNTZE i NOSKIEWICZ (1938), *Xylocopa valga* była na początku XX wieku bardzo pospolita w zachodniej Ukrainie (Podole jarowe), jednak w okolicach Lwowa bardzo rzadka. Autorzy ci piszą też, że na Podolu była bardzo częsta na ściankach jarów, a także w osiedlach ludzkich. Gnieździła się tam często w drewnianych płotach i w budynkach, czasem nawet w starych słupach telegraficznych; gniazda widywano również w szczelinach skalnych. W Polsce od ponad 100 lat wymieniona była zaledwie z 11 stanowisk, rozproszonych w południowo-wschodniej części kraju (BANASZAK 1974, 2004a). Jej występowanie zostało potwierdzone w okolicach Puław w roku 1973 (RUSZKOWSKI i in. 1997), w roku 1996 w okolicach Sanoka oraz w r. 1998 w Bieszczadach (CELARY i in. 1998).

Potwierdzeniem ciągłości występowania tego gatunku w Polsce jest odnalezienie *Xylocopa valga* w Poleskim Parku Narodowym:

- Poleski Park Narodowy, 23 VI 2002, 1 ♀, na łące turzycowej w pobliżu lasu, leg. G. PAWŁOWSKA.

Xylocopa violacea jest również gatunkiem związanym głównie z basenem Morza Śródziemnego i Morza Czarnego. Jego północna granica zasięgu biegnie od Półwyspu Iberyjskiego przez Francję, Belgię, Luksemburg, Holandię, Austrię, Szwajcarię, Czechy i Słowację, po czym zmienia kierunek w obniżenie Dunaju, przechodzi przez północne Węgry, Rumunię, Besarabię, Krym, docierając do Morza Kaspijskiego i Turkiestanu (POPOV 1947). Zdaniem WARNCKE’go (1976) w Europie gatunek ten dochodzi do 52° szerokości północnej. Badacz ten potwierdza też występowanie tego gatunku w Iranie i Turkiestanie. W Polsce *X. violacea* notowany był zaledwie kilkakrotnie w latach 1869–1935. Na tej podstawie w „Polskiej czerwonej księdze zwie-

rząt” został uznany za gatunek prawdopodobnie wymarły (BANASZAK 2004b). Zaprzeczeniem takiego przypuszczenia jest jednak odnalezienie tego gatunku w Poleskim Parku Narodowym:

– Wojnów, Bagno Staw (FB68), 7 VI 2000, 1 ♀, na łące, leg. W. PIOTROWSKI.

Jest rzeczą niezwykłą odnalezienie obu tak rzadkich, południowych gatunków na obszarze niewielkiego parku narodowego, w którym w dodatku przeważają obszary bagienne, torfowiskowe. Stanowiska obu gatunków to podmokłe łąki w otoczeniu borów sosnowych. Powstaje pytanie, czy oba gatunki występowały na obszarze Polski w niewielkich i izolowanych populacjach przez cały czas, czy też pojawiają się okresowo? Za ciągłością występowania w kraju mogłyby przemawiać dotychczasowe notowania *Xylocopa valga*, natomiast 70-letnia przerwa w notowaniach *X. violacea* może wskazywać na ponowne lub okresowe napływy tego gatunku na południowe obszary Polski. Być może ma to jakiś związek ze zmianami klimatycznymi, które są rejestrowane od połowy lat 80. XX wieku (BROUVER i in. 1991; JAWOROWSKI 2001; KOCON 1993; KOZUCHOWSKI, MARCINIAK 1997).

SUMMARY

Xylocopa valga GERSTAECKER, 1872 and *X. violacea* (LINNAEUS, 1758), two extremely rare bee species in Poland, have been recorded recently in the Polesie National Park (E Poland).

Both species are included in the Polish Red Data Book of Invertebrates: *X. valga* in the category critically endangered (CR), and *X. violacea* as probably extinct (EX?) (BANASZAK 2004a, 2004b). The record of the last species let us change its category to CR.

PIŚMIENNICTWO

- ADOLPH W. 1934: Materiały do znajomości pszczół Wileńszczyzny. Prace TPN, Wilno, **8**: 217-252.
- BANASZAK J. 1979: Materiały do znajomości pszczół (*Hymenoptera*, *Apoidea*) fauny Polski. II. Bad. Fizjograf. Pol. Zach., Ser. C – Zoologia, **32**: 59-68.
- BANASZAK J. 2004a: *Xylocopa valga* GERSTAECKER, 1872 – Zadrzechnia czarnoroga. [W:] GŁOWACIŃSKI Z., NOWACKI J. (red.): Polska Czerwona Księga Zwierząt, Bezkręgowce. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków: 220-221.
- BANASZAK J. 2004b: *Xylocopa violacea* (LINNAEUS, 1758) – Zadrzechnia fioletowa. [W:] GŁOWACIŃSKI Z., NOWACKI J. (red.): Polska Czerwona Księga Zwierząt, Bezkręgowce. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków: 221-222.

- BISCHOFF H. 1925: Beitrage zur Natur und Kulturgeschichte Lithaunes und angrenzender Gebiete. *Hymenoptera*. Abt. Bayer. Akad. Wiss. München, **7**: 278-337.
- BROUVER F. M., THOMAS A. J., CHADWICK M. J. (red.) 1991: Land use changes in Europe. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Boston, London. 528 ss.
- CELARY W., FIJAŁ J., RUSZKOWSKI A., KOSIOR A. 1998: Zadrzechnia czerwonoroga *Xylocopa valga* GERST. (*Anthophoridae*, *Apoidea*) – ginąca pszczoła samotnica w Polsce. *Chrońmy Przyr. Ojcz.*, **1998**, 6: 101-105.
- JAWOROWSKI Z. 2001: Klimatem rządzi Słońce. *Nauka*, **1**: 252-263.
- KOCOŃ J. 1993: Czynniki wpływające na temperaturę atmosfery i Ziemi. [W:] „Ekosystemy leśne w obliczu zmian klimatycznych”. V Symp. Ochrony Ekosystemów Leśnych. Streszczenia referatów, Białowieża: 00-00.
- KOŻUCHOWSKI K., MARCINIAK K. 1997: Współczesne zmiany kontynentalizmu klimatu w Polsce. *Acta Univ. Nicolai Copernici, Geografia*, **23** (76): 23-39.
- KUNTZE R., NOSKIEWICZ J. 1938: Zarys zoogeografii polskiego Podola. Lwów. 538 ss.
- MONSEVIČIUS V. 1992: *Apoidea* (*Hymenoptera*). [W:] Red Data Book of Lithuania. Vinius: 142-155.
- POPOV V. V. 1947: Zoogeografičeskij charakter paleartičeskich predstavitelej roda *Xylocopa* LATR. (*Hymenoptera*, *Apoidea*) i ich raspredelenije po melittofilnoj rastitelnosti. *Izv. Akad. Nauk SSSR*, **1**: 29-49.
- RUSZKOWSKI A., BILIŃSKI M., KOSIOR A. 1997: Rośliny pokarmowe i znaczenie gospodarcze mniej znanych gatunków pszczół porobnicowatych (*Hymenoptera*, *Apoidea*, *Anthophoridae*). [W:] CIERZNIAK T. (red.): Postępy apidologii w Polsce. WSP, Bydgoszcz: 249-258.
- WARNCKE K. 1976: Beitrag zur Bienenfauna des Iran. 1. Die Gattung *Xylocopa* LATR. *Bull. Mus. Civ. Venezia*, **28**: 85-92.